

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра полоністики

**ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОСТІ
ЯНА ПАРАНДОВСЬКОГО**

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «бакалавр»
студента 4-го курсу
освітньої програми «Польська мова і
література, англійська та литовська мови»,
спеціальності – 035.033 «Філологія»
(Слов'янські мови та літератури
(переклад включно), перша -польська)
Андрія Руслановича КОЖУХОВСЬКОГО
Науковий керівник:
канд. філол. наук, доцент Тетяна ХАЙДЕР

«Допущено до захисту»
Протокол засідання кафедри полоністики
протокол № 11 від «21» травня 2026 року
завідувач кафедри Ростислав РАДИШЕВСЬКИЙ (підпис)
д.філол.н., проф. Ростислав РАДИШЕВСЬКИЙ

Анотація

до кваліфікаційної роботи бакалавра на тему:

Жанрові особливості творчості Яна парандовського

В дипломній роботі було досліджено жанрову специфіку та поетику творчості Яна Парандовського у контексті розвитку польської літератури XX століття. Основну увагу зосереджено на аналізі творів «Міфологія» та «Алхімія слова», які розглядаються як приклади жанрового синтезу. У роботі проаналізовано теоретичні підходи до поняття жанру, особливості жанрової системи польської літератури XX століття та місце творчості Яна Парандовського в інтелектуальній прозі доби.

Дослідження акцентує увагу на метажанровому характері творів письменника, специфіці інтертекстуальності, ролі античної традиції та культурної пам'яті у формуванні авторської поетики. У результаті дослідження доведено, що творчість Яна Парандовського характеризується жанровою багатовимірністю, синтезом художнього й інтелектуального начал, а також глибоким переосмисленням античної спадщини в контексті модерної європейської культури.

Ключові слова: Ян Парандовський, «Міфологія», «Алхімія слова», жанрологія, есеїстика, метажанровість, антична традиція, культурна пам'ять, інтертекстуальність, художньо-науковий синтез.

Annotation

To the Bachelor's Graduation Qualification Thesis: Genre Features in the Works of Jan Parandowski

The bachelor's thesis investigates the genre specificity and poetics of the works of Jan Parandowski in the context of the development of twentieth-century Polish literature. The study focuses primarily on the analysis of «Mythology» and «Alchemy of the Word», which are examined as examples of genre synthesis. The thesis analyzes theoretical approaches to the concept of genre, the peculiarities of the genre system of twentieth-century Polish literature, and the place of Jan Parandowski's works within the intellectual prose of the period.

The research emphasizes the metageneric nature of the writer's works, the specificity of intertextuality, and the role of the classical tradition and cultural memory in shaping the author's poetics. The study demonstrates that the works of Parandowski are characterized by genre multidimensionality, the synthesis of artistic and intellectual elements, and a profound reinterpretation of classical heritage in the context of modern European culture.

Keywords: Jan Parandowski, «Mythology», «Alchemy of the word», genre studies, essay writing, metagenericity, classical tradition, cultural memory, intertextuality, artistic and scholarly synthesis.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖАНРОВОЇ СПЕЦИФІКИ ТВОРЧОСТІ ЯНА ПАРАНДОВСЬКОГО.....	7
1.1. Поняття жанру в літературознавстві та основні підходи до його класифікації..	7
1.2. Жанрова система польської літератури ХХ століття: історико-культурний контекст.....	12
1.3. Біографія Яна Парандовського та формування його світогляду.....	14
1.4. Особистість письменника і його роль у польському інтелектуальному середовищі ХХ століття.....	18
Висновки до першого розділу.....	23
РОЗДІЛ 2. ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОСТІ ЯНА ПАРАНДОВСЬКОГО.....	24
2.1. Жанрова природа міфологічної та есеїстичної прози Яна Парандовського.....	24
2.2. «Міфологія» (1924) — зразок художньо-наукового синтезу жанрів.....	27
2.3. «Алхімія слова» (1951) — есеїстичний метажанр: між літературознавством і художньою прозою.....	30
2.4. Поетика та авторська рефлексія над творчим процесом у «Алхімії слова» (1951).....	37
Висновки до другого розділу.....	42
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46

ВСТУП

Творчість Яна Парандовського посідає місце в польській літературі XX століття завдяки органічному поєднанню художньої прози, есеїстики та інтелектуального осмислення античної й міфологічної спадщини. Його тексти сповнені жанровою багатшаровістю, синтезом наукового, художнього та філософського дискурсів, що зумовлює актуальність їх літературознавчого аналізу. Осмислення жанрових особливостей творчості Яна Парандовського дає змогу краще зрозуміти специфіку авторської поетики, проблематики та художнього мислення письменника.

Актуальність дослідження зумовлена кількома чинниками. По-перше, сучасне літературознавство виявляє посилений інтерес до міжжанрових форм, жанрового синтезу та гібридних структур художнього тексту, що є характерною ознакою літератури XX століття. По-друге, зростає увага до інтерпретації міфологічних сюжетів у модерній та постмодерній літературі як способу актуалізації культурної пам'яті. У цьому контексті твори Яна Парандовського, зокрема «Міфологія» («Mitologia») та «Алхімія слова» («Alchemia słowa»), постають як репрезентативні приклади художнього переосмислення античної традиції та її інтеграції в сучасний культурний дискурс. По-третє, його есеїстика є важливим матеріалом для дослідження еволюції жанрових форм у польській літературі XX століття, особливо в аспекті становлення інтелектуальної прози.

Дослідження творчості Яна Парандовського упродовж XX–XXI століть здійснювалося як у польському, так і в ширшому європейському та українському гуманітарному дискурсі. Основними напрямками наукового зацікавлення стали його есеїстика, інтерпретація античної спадщини, проблематика творчого процесу, а також жанрова природа його прози. Водночас характер досліджень змінювався залежно від літературознавчих тенденцій певного історичного періоду: від біографічно-описового підходу середини XX століття до сучасних жанрологічних, інтертекстуальних і культурологічних інтерпретацій.

У польському літературознавстві перші ґрунтовні дослідження творчості Яна Парандовського були пов'язані передусім із його роллю популяризатора античної культури. Дослідники розглядали його «Міфологію» як унікальний приклад адаптації античного матеріалу для модерного читача та наголошували на поєднанні наукової достовірності з художньою формою викладу. Особливу увагу приділяли гуманістичному характеру його творчості, її зв'язку з традицією європейського класицизму та культурною місією письменника.

Одним із найважливіших біографічних досліджень є праця польської дослідниці Гражини Павляк «Jan Parandowski. Życie i dzieło», у якій творчість письменника розглядається в тісному зв'язку з його життєвим шляхом, інтелектуальним середовищем та культурною діяльністю. Павляк акцентує увагу на тому, що формування світогляду Яна Парандовського відбувалося в мультикультурному середовищі Галичини, де поєднувалися польська, українська та антична культурні традиції. Дослідниця також підкреслює значення його класичної освіти та захоплення античністю, що визначило подальший напрям творчості автора.

Окремий внесок у вивчення есеїстики Яна Парандовського зробив польський літературознавець Ян Томковський, який аналізував його творчість у контексті розвитку польського інтелектуального есею ХХ століття. У його дослідженні наголошено, що есеї Яна Парандовського поєднують філософську рефлексію, культурологічний коментар і художню стилізацію, завдяки чому набувають синтетичного характеру. Особливу увагу дослідник приділяв твору «Алхімія слова», який трактував як своєрідний метатекст про природу творчості та літературного натхнення. На думку дослідника, Ян Парандовський створює модель есею, у якій авторська рефлексія поєднується з історією культури та літературною пам'яттю, а сам жанр виходить за межі традиційного літературознавчого трактування.

Сучасні польські дослідники дедалі частіше звертаються до проблеми жанрової природи його текстів та механізмів функціонування міфу в культурі. Зокрема, польський науковець Томаш Мойсік у праці «Od Hezjoda do Parandowskiego – od mitu do mitologii» аналізує «Міфологію» Яна Парандовського як один із ключових етапів трансформації античного міфу в модерну систему культурного знання. Дослідник розглядає твір не лише як популярний переказ античних сюжетів, а як складний механізм формування уявлення про «грецьку міфологію» в європейській культурі ХХ століття.

В українському літературознавстві творчість Яна Парандовського досліджувалася менш системно, однак окремі аспекти його філософії творчості стали предметом наукового аналізу. Зокрема, український дослідник Анатолій Салій у статті «Ян Парандовський і проблема самотності автора» розглядає письменника крізь призму екзистенційної проблематики та філософії творчого процесу. Автор аналізує самотність як важливу умову творчого процесу та наголошує на зв'язку між інтелектуальною рефлексією Яна Парандовського і кризовими явищами європейської культури ХХ століття. У центрі уваги перебуває насамперед «Алхімія слова», яка інтерпретується як текст про внутрішню природу письменницької праці.

Об'єктом дослідження є творчість Яна Парандовського, а **предметом** - жанрові та поетичні особливості його творів «Міфологія» та «Алхімія слова» в контексті польської літератури ХХ століття.

Мета бакалаврської роботи полягає у виявленні жанрових особливостей творчості Яна Парандовського через аналіз проблематики та поетики його творів.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких **завдань**:

- розглянути основні теоретичні підходи до поняття жанру в літературознавстві;

- розглянути основні теоретичні підходи до визначення поняття жанру в літературознавстві та його сучасні інтерпретації як динамічної системи;
- проаналізувати жанрову систему польської літератури XX століття в її історико-культурному розвитку (модернізм, міжвоєнний період, соціалістичний реалізм, постмодерні тенденції);
- визначити місце творчості Яна Парандовського в літературному процесі зазначеного періоду;
- дослідити проблематику та поетику творів «Міфологія» та «Алхімія слова» в контексті жанрової специфіки;
- охарактеризувати «Міфологію» як популяризаторський та культурно-освітній текст, спрямований на актуалізацію античної спадщини;
- проаналізувати «Алхімію слова» як метажанрову есеїстичну структуру, що моделює універсальні закономірності літературної творчості.

Наукова новизна роботи полягає у дослідженні жанрової синтетичності творчості Яна Парандовського зосереджуючись на взаємодії художнього, есеїстичного та культурологічного дискурсів. У роботі простежено взаємозв'язок між «Міфологією» та «Алхімією слова» як складниками єдиної авторської концепції культури й творчості. Особливу увагу приділено ролі інтертекстуальності та культурної пам'яті у формуванні поетики творів Яна Парандовського.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖАНРОВОЇ СПЕЦИФІКИ ТВОРЧОСТІ ЯНА ПАРАНДОВСЬКОГО

1.1. Поняття жанру в літературознавстві та основні підходи до його класифікації

Люди та людські суспільства впродовж історичного розвитку завжди прагнули систематизувати й передавати знання, сенси та накопичений досвід за допомогою різних форм комунікації. У культурах із переважно усною традицією знання зберігалися й передавалися через пісні, оповідання, генеалогії, поезію, гімни та інші форми усної творчості. З розвитком писемності та формуванням книжної культури ці способи фіксації досвіду набули нових форм — з'явилися літературні твори, книги, хроніки, щоденники та інші письмові тексти. У межах літератури поступово сформувалися відносно сталі типи творів, які відрізнялися за змістом, структурою та способом художнього вираження.

Такі типи творів у літературознавстві позначаються поняттям жанру. Жанр є однією з базових категорій теорії літератури, оскільки він дає змогу систематизувати різноманітні літературні твори, визначити їхні структурні та змістові особливості, а також простежити еволюцію художніх форм у різні історичні періоди. У найзагальнішому значенні жанр можна визначити як історично сформований тип літературного твору, що характеризується сукупністю тематичних, композиційних, стилістичних та функціональних ознак.

Жанрові форми виникають у процесі розвитку культури та літературної традиції. Вони відображають усталені способи художнього осмислення дійсності та певні очікування читачів щодо структури і змісту твору. Водночас жанр не є статичною категорією: у різні епохи він зазнає змін, модифікацій і трансформацій, що зумовлено розвитком літературного процесу та появою нових художніх тенденцій. Таким чином, жанр слід розглядати як історично змінну, динамічну систему, що перебуває в постійному русі.

У літературознавстві поняття жанру має давню історію. Слово «жанр» означає «вид» або «тип» і походить від того самого латинського кореня, що й слово «genus». Одні з перших спроб систематизації літературних форм належать античній поезії. Зокрема, Арістотель у праці «Поетика» запропонував поділ літератури на основні роди — епос, лірику та драму, які відрізняються способом наслідування дійсності. Дослідник зазначав: «Епос, трагедія, а далі комедія, дифірамбічна поезія, більша частина флейтової і кіфаричної музики — усе це взагалі наслідувальні мистецькі форми. Відрізняються вони одна від одної трьома моментами — різними зображальними засобами, різними предметами та способом зображування» [2, с. 5]. Ця триадна модель стала фундаментом для подальшого розвитку жанрової теорії.

У межах цих родів з часом сформувалися різні жанри, що відрізняються характером зображення дійсності, композицією та способом художнього вираження. Наприклад, до епічних жанрів належать роман, повість, новела, оповідання; до ліричних ода, елегія, сонет; до драматичних трагедія, комедія та драма. Така класифікація стала основою для подальших досліджень жанрової системи літератури, хоча згодом вона була суттєво розширена й уточнена.

У цьому контексті формується окрема галузь — жанрологія, яка досліджує закономірності виникнення, функціонування та трансформації жанрів. Сучасна жанрологія відходить від уявлення про жанр як статичну форму й акцентує його динамічний, змінний характер. Як зазначається у сучасних дослідженнях, обмеження жанру лише «усталеними ознаками» не вичерпує його сутності, адже важливими є також процеси його трансформації та взаємодії з іншими жанрами.

Особливого значення набуває когнітивна жанрологія, розроблена, зокрема, у працях Тетяни Бовсунівської. У межах цього підходу жанр розглядається як результат когнітивної діяльності людини, тобто як спосіб осмислення та категоризації художнього досвіду. Жанр не існує об'єктивно в природі, він є абстрактною моделлю, що формується у свідомості людини в процесі пізнання літератури. З позицій когнітивного підходу жанр можна трактувати як ментальний

конструкт, що формується через процеси концептуалізації (осмислення явищ) і категоризації (їх упорядкування). У цьому сенсі жанр виконує функцію своєрідної «схеми» або «патерна», який допомагає як автору, так і читачеві орієнтуватися у художньому тексті. Жанрові патерни виступають моделями, що відтворюються та варіюються у різних творах, забезпечуючи спадковість літературної традиції. [3]

У сучасному літературознавстві поняття метажанровості розглядається як один із інструментів опису динамічних процесів жанрової еволюції. У працях українських дослідників (зокрема Антоніна Аністратенко, Наталія Манич) метажанр трактується як наджанрове утворення, що об'єднує кілька жанрових моделей і функціонує як система вищого рівня узагальнення. На відміну від традиційного жанру, який фіксує відносно сталі структурні ознаки твору, метажанр характеризується відкритістю, варіативністю та здатністю інтегрувати різні жанрові форми в межах одного художнього явища [1; 14].

У теоретичному плані метажанри (від грец. meta — через, після) визначаються як типи змістово-формальних єдностей художніх творів, які співмасштабні всій історії культури. У межах цієї концепції виділяють три основні різновиди метажанрів: філософський, феноменологічний і типологічний, що репрезентують різні способи художнього моделювання дійсності за основними жанровими носіями.

Філософський метажанр охоплює твори, у яких домінує художня настанова на осмислення сутнісних проблем буття. Для нього характерні узагальненість часу і простору, а також перевага абстрактно-узагальнених образів над конкретно-предметними. У таких творах художнє зображення спрямоване на філософське осмислення світу та людини, що виходить за межі індивідуального досвіду.

Феноменологічний метажанр визначається тим, що предметом художнього зображення стає явище як таке у всій його багатогранності та цілісності. Його розвиток пов'язаний із посиленням інтересу до особистості як художнього феномена та зростанням ролі авторського начала в літературі XIX–XX століть. Для

цього типу метажанру характерні дві взаємопов'язані тенденції - медитативність і сугестивність. Медитативність передбачає раціонально-аналітичне осмислення дійсності, тоді як сугестивність пов'язана з інтуїтивним, емоційно-асоціативним способом передачі змісту, де значення слова може відходити на другий план, поступаючись впливу почуттєвих і підсвідомих шарів художнього тексту.

Типологічний метажанр охоплює групу творів, у яких предметом зображення є особливе, що одночасно співвідноситься з певною соціальною, моральною чи ідеологічною спільністю. У цьому випадку явище розглядається через його належність до ширшого контексту та у зіставленні з іншими системами цінностей або суспільними структурами. Така модель художнього мислення характерна, зокрема, для публіцистичних і ліричних творів, де індивідуальне завжди співвідноситься з колективним або загальнозначущим.

У межах сучасних підходів метажанровість розуміється як результат ускладнення жанрової системи літератури, коли окремі жанри вже не функціонують ізольовано, а вступають у взаємодію, перетинаються та утворюють гібридні структури. Як підкреслюється в дослідженнях, присвячених жанровій динаміці, метажанр виникає там, де традиційні межі жанру виявляються недостатніми для опису складних текстових форм. У цьому сенсі метажанровість є відповіддю літературознавства на зростаючу багат шаровість і полістилістичність сучасної прози.

Водночас жанр має виразну комунікативну природу. Він функціонує як форма діалогу між традицією і новаторством, а також між автором і читачем. Процес творення нового жанру може розглядатися як взаємодія канонічних форм із новими елементами, іншими жанрами та позалітературними чинниками. Таким чином, жанр виступає не лише формою організації тексту, а й механізмом культурної комунікації. Сучасна жанрологія також підкреслює інтертекстуальну природу жанру. Жанри не існують ізольовано, вони взаємодіють, проникають один в один, утворюючи складні гібридні структури. Фрагменти одного жанру можуть

включатися в інший, що сприяє оновленню літературних форм і розвитку художнього процесу. Це свідчить про відкритість жанрової системи та її здатність до постійного саморозвитку.

Узагальнюючи сучасні теоретичні підходи, жанр доцільно розглядати як багатовимірне явище, що поєднує кілька рівнів:

- структурний рівень — жанр як форма організації тексту;
- когнітивний рівень — жанр як спосіб осмислення і категоризації дійсності;
- комунікативний рівень — жанр як модель взаємодії автора і читача;
- культурно-історичний рівень — жанр як носій традиції та історичної пам'яті.

Відповідно змінюється і розуміння функцій жанру. Він виконує не лише класифікаційну функцію, а й:

- орієнтаційну (формує очікування читача),
- когнітивну (структурує знання про світ),
- комунікативну (забезпечує взаєморозуміння між автором і читачем),
- естетичну (організовує художню форму твору).

Сучасна жанрологія пропонує кілька теоретичних підходів до розуміння жанру:

- Родовий підхід — базується на традиційному поділі літератури на епос, лірику та драму. Він дозволяє впорядкувати жанрову систему за способом художнього зображення дійсності.
- Формально-структурний підхід — акцентує увагу на композиційних і стилістичних особливостях тексту (сюжет, наративна структура, мовні засоби).
- Функціональний підхід — розглядає жанр через його роль у літературному процесі та культурі загалом (наприклад, розважальна, пізнавальна, ідеологічна чи естетична функції).

- Історико-літературний підхід — аналізує жанри в контексті їхнього виникнення та розвитку в певну епоху.

- Рецептивний підхід — пов'язаний із теорією читацького сприйняття; жанр тут постає як система очікувань, що формує інтерпретацію тексту.

Ці підходи не є взаємовиключними — навпаки, вони взаємодоповнюють один одного, утворюючи комплексну методологію дослідження жанру. Деякі дослідники також пропонують розглядати жанри як частин'у ширшої системи літературних структур. Так, Нортроп Фрай у своїй праці «Анатомія критики» розглядав літературу як цілісну систему, де кожен жанр функціонує в межах ширшої структури. На його думку, жанри формують своєрідну «карту» літературного простору, у якій окремі твори взаємопов'язані між собою [27]. Водночас сучасні дослідники наголошують на динамічному характері жанрової системи літератури. У процесі розвитку літератури жанри можуть взаємодіяти між собою, поєднуватися або утворювати нові гібридні форми. Тим самим жанр визначається як гнучка система, яка змінюється разом із культурним та історичним контекстом.

1.2. Жанрова система польської літератури XX століття: історико-культурний контекст

Політичні трансформації, досвід двох світових воєн, існування соціалістичного режиму та подальше відновлення демократичних інституцій суттєво вплинули на розвиток художніх форм і літературних жанрів XX століття. Література цього періоду відзначалася поєднанням експериментальних тенденцій із традиційними формами, що зумовило різноманітність жанрової системи польського письменства.

На початку XX століття польська література розвивалася в контексті модерних тенденцій, що сформувалися ще в межах руху «Молода Польща» (*Młoda Polska*), який виник як реакція на позитивізм і раціоналістичну модель культури. Для цього етапу характерним було прагнення відновити значення уяви, символіки

та індивідуального переживання в мистецтві. Цей період заклав підґрунтя для синтезу літератури з іншими видами мистецтва та активного використання міфологічних і символічних структур. Модернізм поєднувався з неоромантичними та символістськими естетичними принципами, що сприяло формуванню нових жанрових форм у поезії, драмі та прозі.

Література міжвоєнного періоду (1918-1939) стала часом інтенсивного розвитку. Після відновлення незалежності Польщі відбувається інституціоналізація літературного життя, формування літературних угруповань і активне освоєння європейських течій. Характерними для цього періоду стали розвиток інтелектуальної прози та есею. Окрім того, почалося формування неокласицизму як реакції на авангардні експерименти.

Друга світова війна радикально змінила умови існування польської літератури. Більшість культурних інституцій було знищено, а письменники змушені були діяти в підпіллі або еміграції. У цей період польська поезія стала засобом філософського осмислення історичного досвіду та моральних дилем сучасності. Поетична творчість відзначалася інтелектуалізмом, іронією та глибоким аналізом людського буття в умовах історичних потрясінь.

Після 1945 року польська література розвивалася в умовах соціалістичного реалізму, який на певний час став домінуючою офіційною естетикою. Водночас існувала альтернативна традиція, що зберігала інтелектуальну та художню автономію.

Постмодерні тенденції другої половини XX століття та кінця століття остаточно закріпили відкритий характер жанрової системи польської літератури. Для цього етапу характерні інтертекстуальність, жанрова гібридизація та свідоме руйнування канонічних меж між літературними формами. У цьому контексті есей остаточно утверджується як одна з провідних жанрових форм, що поєднує науковість, філософічність і художність.

1.3. Біографія Яна Парандовського та формування його світогляду

Біографія Яна Парандовського, відомого та шанованого письменника, досі не досліджена до кінця. Відомості про родину, дитинство та юність письменника значною мірою залишаються невідомими. Відомо, що він народився на території Східних Кресів — прикордонного простору, де перетиналися різні культури. Комбінація традицій, вірувань та звичаїв створила специфічний контекст, який мав сильний вплив на формування ідентичності галицьких громадян кінця XIX століття. Змішані національні та релігійні союзи стали частиною креських звичаїв. Релігійні практики керувалися певними принципами: весілля святкувалися за обрядом, обраним молодятами; потомство було включено до Церкви одного з батьків, хоча у випадку хлопчиків принцип вільного вибору не застосовувався — чоловіча лінія обов'язково була включена до Церкви обряду їхнього батька. Батьки Яна Парандовського - Юлія Парандовська та Ян Бартошевський, - були прикладом такого мультикультурного та мултирелігійного союзу. Його батько був українцем, греко-католицьким священиком, а мати полькою, римо-католичкою. Народжений від неформального союзу, їхній син був охрещений у православній церкві та вихований у вірі батька. Таким чином, він мав можливість черпати спадщину обох культур, а також був досконало знайомий з обома релігійними обрядами. Можемо сказати, що він скористався інтелектуальними досягненнями свого батька, який також був професором Львівського університету. Однак показовим є те, що батько, який помер у 1920 році, це єдина людина з найближчого оточення, яка не тільки ніколи не згадувалася на сторінках творів чи спогадів Яна Парандовського [46, с.26].

Він навчався у класичній гімназії, яку закінчив у 1913 році. Дебютував ще як учень, публікуючи фельєтони про Зигмунта Красінського на сторінках журналу «Przegląd» у 1912 році, а рік потому вийшов його літературно-філософський нарис «Руссо» у книжковому виданні, який раніше друкувався на сторінках «Przeglądu». У 1913 році Ян Парандовський розпочав навчання на гуманітарному факультеті

Університету Яна Казимира у Львові, вивчаючи класичну філологію, археологію, історію мистецтва та польську літературу. Він продовжував співпрацювати з «Przeglądem», публікуючи нариси та фельєтони, присвячені, зокрема, враженням від Риму. Після початку Першої світової війни письменник залишився у Львові, а 1915 року, після захоплення міста російськими військами, його вивезли як цивільного полоненого вглиб Росії, де він працював вчителем у польських школах. Після того повернувся до Львова й розпочав навчання у Львівському Університеті, у 1923 році здобув ступінь магістра класичної філології та археології.

У 1922–1924 роках він був літературним керівником видавництва «Альтенберг» у Львові, разом зі Станіславом Василевським редагував серію «Великі письменники» та серію перекладів класичної літератури. [46, с.84] У 1924 році видав збірку оповідань «Ерос на Олімпі» та «Міфологію — вірування та перекази греків і римлян», яка мала великий успіх і була перевидана багато разів. Виїжджає до Греції, Італії та Франції, збираючи матеріали для своїх літературних і наукових праць. У 1927 році вийшов другий за рахунком збірник оповідань «Дві весни», який, подібно до першого, був присвячений темі античності. Він також написав багато читанок для підручників з польської мови.

У роки, що передували початку Другої світової війни, Ян Парандовський працював у літературному відділі Польського радіо у Варшаві, редагував у Державному видавництві шкільних підручників серію «Великі люди», читав літературні лекції у Франції та виїжджав на міжнародні конгреси ПЕН-клубу до Югославії, Великої Британії, Бразилії та Франції. У 1938 році він видав збірку оповідань та читанок для молоді «Три знаки Зодіаку», що раніше друкувалися у шкільних підручниках.

Період війни та роки окупації письменник провів у Варшаві, будучи діячем культурного підпілля, а з 1943 року переховувався від нацистів у селі поблизу Сандомира. Після визволення оселився в Любліні, де в 1945–1948 роках викладав

як професор на Католицькому університеті в Любліні, очолюючи кафедру античної культури, а згодом порівняльної літератури.

Відразу після Другої світової війни важливою, і нині значною мірою забутою, діяльністю стала кампанія «Допомога письменникам», започаткована Яном Парандовським. У країні, спустошеній війною, така підтримка дала шанс пережити найважчий період перших повоєнних років. Він розпочав її під час кількох місяців перебування за кордоном у 1946 році. Використовуючи свої особисті зв'язки на міжнародній арені, він надсилав петиції до всіх відділень ПЕН-клубу по всьому світу та до американських та європейських періодичних видань з проханням про пожертви для письменників, які залишилися без даху над головою та злидінними внаслідок війни. Заклик про допомогу зустрів широкий і позитивний відгук. Після повернення додому він прагнув співпраці з регіональними відділеннями Спілки польських письменників, забезпечуючи належний розподіл пожертв, що надходили з усього світу. Бенефіціарами цієї ініціативи він зробив не лише живих письменників, а й їхніх родичів, що залишилися в живих, таких як вдова Стефана Жеромського, Анна Жеромська, та її дочка Моніка [46, с. 13].

У 1949 році видав збірку оповідань «Середземноморська година», у 1951 році - дослідження, присвячене літературним проблемам, засноване на матеріалах, зібраних для університетських лекцій, «Алхімія слова», доповнене в наступних виданнях новими розділами. У 1953 році вийшов новий збірник оповідань «Ескізи» та збірка оповідань «Сонячний годинник», що неодноразово перевидавалася та доповнювалася новими творами. У 1955 році вийшли його «Вибрані твори», а в 1957 році - тритомне видання «Вибраних творів», що містило, зокрема, романи «Король життя», «Олімпійський диск» та «Небо Пломеніє», есей та оповідання зі збірок «Ерос на Олімпі», «Дві весни», «Три знаки Зодіаку», «Середземноморська година» та оповідання з «Сонячного годинника». У 1956 році вийшов роман «Петрарка», у 1958 році — нариси «З античного світу» та «Літературні подорожі», що містили враження від конгресів ПЕН-клубу, як передвоєнних, так і

організованих після війни у Швеції, Італії, Великій Британії та інших країнах. У 1956 році Ян Парандовський увійшов до Виконавчої ради організації *Societe Européenne de Culture*, що мала свою штаб-квартиру у Венеції. [46, с. 354]

Наступними творами письменника стали «Мій Рим», виданий у 1959 році, «Спогади та нариси» (1960), оповідання та есей «Ювенілія» (1960), серед яких і «Руссо», роман «Повернення до життя» (1961) та збірка оповідань, пов'язаних з воєнними переживаннями, «Вереснева ніч» (1962). Ян Парандовський також зібрав свої театральні рецензії за 1918-1938 роки й видав їх у збірці «Коли я був рецензентом» (1963), у 1965 році видав уривки зі своїх щоденників «Вільні аркуші», нарешті, у 1967 році — новий збірник оповідань «Акація».

У 1964 році письменник отримав державну премію I ступеня за творчий доробок. Окрім оригінальної творчості, також був перекладачем багатьох видатних творів світової класики, серед яких варто згадати «Про громадянську війну» Юлія Цезаря (1951), «Одіссею» Гомера (1953) чи «Листами Теофілакта Сімокатти» (1953).

Також буде належним окремо розглянути активну діяльність Яна Парандовського у польському та міжнародному ПЕН-клубі, згаданому раніше. Назва клубу - ПЕН - аббревіатура від англійських слів "poet" (поет), "essayist" (есеїст), "novelist" (романіст), що складається в слово "PEN" - перо / ручка. Метою організації є сприяння творчому співробітництву письменників усього світу та їхньому об'єднанню для підтримки «людей слова», які зазнають гонінь та переслідувань. Організація підтримує письменників, які перебувають у тюремному ув'язненні, які зазнають матеріальних труднощів, або замовчуються політичними режимами, які учасники клубу визначають як репресивні.

Він обіймав посаду голови польського відділення Міжнародної федерації протягом 45 років від обрання в 1933 році аж до смерті в 1978 році, з кількорічною перервою під час Другої світової війни. Він очолював Польський ПЕН-клуб у різні періоди: від часу зростання націоналізму та антисемітизму у 1930-х роках, через

складні політичні умови часів реального соціалізму, аж до спроб підпорядкувати асоціацію політичним цілям на межі 1960-х і 1970-х років XX століття. Звинувачений колегами-письменниками у недостатньому політичному розсуді, у складній ситуації він зумів зберегти значну стриманість. Розважлива позиція принесла йому визнання міжнародної спільноти, що знайшло своє вираження в обрання на посаду віце-голови Міжнародної федерації ПЕН-клубів на початку 60-х років XX століття. Під його керівництвом Польський ПЕН-клуб побудував і закріпив міжнародну позицію впливового центру обміну культурним досвідом. Цінним внеском Польського відділення були зусилля, що проводилися та послідовно розвивалися з початку 30-х років XX століття, щодо підвищення престижу професійного перекладача як найважливішого посередника міжнародного літературного обміну. У цьому плані зусилля Яна Парандовського як багаторічного президента ПЕН-клубу увінчалися організацією у Варшаві I Міжнародного з'їзду перекладачів у 1958 році.

1.4. Особистість письменника і його роль у польському інтелектуальному середовищі XX століття

Ян Парандовський постає як майстерний оповідач, який, подібно до багатьох видатних представників цього жанру, вирізняється глибокою ерудицією. Він був людиною широкого світогляду - його коріння, освіта та діяльність відображали поєднання класичної філології, культурної європейської спадщини та польської інтелектуальної традиції. Його багаторічне президентство в ПЕН-клубі свідчить про глибоку відданість міжнародному літературному діалогу та підтримку письменників у складні історичні часи. У цьому контексті його діяльність виходить за межі суто літературної, він виступає як посередник між польською культурою та ширшим європейським інтелектуальним простором.

Водночас він не боявся проявляти громадянську позицію — як підписант Листа 34, показав, що цінує свободу слова і готовий висловлюватися навіть проти

владних обмежень. Його культурна позиція не обмежувалася академічною чи естетичною сферою, а його гуманізм не був абстрактним чи відірваним від реальності, він мав чіткий етичний вимір і практичне втілення. Можемо навести слова польського письменника Леслава Бартельського: «Якби існувала літургія літературної творчості, Ян Парандовський був би її охоронцем і кодифікатором водночас. Є щось священицьке в цьому відправленні богослужіння на честь літератури, яка має у своїх лавах як великих святих, так і маленьких грішників. Святих він шанує, грішники вислизають з його уваги — ось таке ставлення Яна Парандовського до творчості. Він намагається не помічати сучасність, якщо вона його не атакує. Це впливає саме з прийнятої понад п'ятдесят років тому, ще зі шкільних часів, позиції покликання, яким Ян Парандовський вважає письменництво. Спадщина романтиків? Безсумнівно. А також почуття власної гідності та досконалості. Чи бували у нього, як у письменника, коли-небудь сумніви? Безумовно, але він цього не показував. Він ніколи не бунтував, сприймав світ таким, яким він є, переконаний, що знання має пом'якшити всі ті суперечності, на які ми наражаємося. Байдужість до подій — це риса людини, яка, по суті, увійшла у світ власної уяви і не має наміру його залишати» [22, с. 206-207].

Також маємо звернути увагу на парадоксальність становища Яна Парандовського: з одного боку, він не належав до провідних експериментальних течій ХХ століття, з іншого мав стабільну читацьку аудиторію і значний культурний авторитет. Така ситуація пояснюється його орієнтацією на класичну традицію, яка в умовах домінування модерних тенденцій сприймалася як своєрідна альтернатива. Ще багато років тому польський філолог Влодзімеж Мацьонг скаржився, що «критика не надто цікавиться цим письменником»: «Значний творчий доробок Яна Парандовського, збірки його творів, що виходять кожні кілька років, вимагали б уваги. Це письменник, який всупереч смакам критики знайшов свою аудиторію, забезпечив собі широке коло не тільки читачів, а й справжніх шанувальників. Я мав нагоду почути чимало схвальних відгуків, особливо серед молодих людей, яким цей

смак ніхто не нав'язував. Письменник має за плечима майже 40 років літературної праці. Прекрасна цифра! Хто її перевершить, не випадаючи з обігу, — вже на цій підставі забезпечує собі позицію. Що ще, — формувати чіткий профіль своїх інтересів» [26, с. 476].

У ставленні Яна Парандовського до книги виявляється виключно позиція інтелектуала, який оцінює її зміст з точки зору того, що вона вносить у розвиток культури. Це ставлення відзначається щирістю та справжнім ентузіазмом. Цінність книги можна відчутти й оцінити особливо гостро лише після її втрати. Тож не дивно, що для визначення духовних переживань після втрати улюблених книг під час воєнного катаклізму Ян Парандовський використовує порівняння, насичені емоційним елементом: «Це ніби у нас вирвали частину душі. Адже саме вони формували її і навчали. І нехай кожен, хто їх втратив, огляне свій дім, ці нові полиці, які він поставив у якомусь кутку й заповнив. Чим? Найшвидше й найгустіше — книгами, які раніше мав. Він зробив це напівсвідомо, керуючись інстинктивною вірністю всьому, що було джерелом його хвилювань і мрій» [48, с.7].

Розмірковуючи над актуальною на той час проблемою місця книги у культурі зображень, що розвивається, в епоху зростаючого впливу радіо та телебачення, автор хоча й не приховує занепокоєння, проте не поділяє песимістичних прогнозів у перемогу телебачення над книгою. Повернення до зображення, зазначає він, — це ніби повторне дитинство. Хоча «не можна заперечувати, що ми живемо в епоху шуму, але саме це породжує переконання, що відбудеться реакція і тиша знову відновить свою цінність» [48, с.7-8]. Мотив книги проходить через творчість Яна Парандовського, проявляючись у різних заплутаних ситуаціях та обставинах, і хвилює розум письменника, який надає їй значення як першорядній культурній цінності.

Як приклад можемо використати один із спогадів письменника, присвячений бібліотеці Оссолінських у Львові. У ньому письменник ділиться своїми враженнями від незабутнього візиту до «незабутого» царства книг, коли вперше зіткнувся з

чудовою колекцією, що включала, окрім рукописів найвидатніших польських поетів і письменників, історичні документи та найдавніші книги, зібрані в друкарнях XV та XVI століть. З емоційним захопленням він розповідає про досвід розрізання складаним ножом видання твору Пруденція XVIII століття, і з повагою до працівників бібліотеки він описує довгі ряди полиць, заповнених до стелі книгами: «Усі книги говорять і говорять одночасно. Вони говорять усіма мовами світу, навіть тими, якими вже ніхто не розмовляє. Деякі мають ніжний і солодкий голос, інші - лютий і вогненний. Вони суперечать одна одній, борються одна з одною, насміхаються та проклинають. Іноді найзапекліші вороги стоять пліч-о-пліч, торкаючись своїх обкладинок. Крізь попелясте повітря цих самотніх залів, щодня і щоночі — бо книги не знають спокою — прокльони та слова завіту пролітають» [48, с. 9].

Можна навести чимало прикладів, що засвідчують чутливість письменника до чарівності великих бібліотечних колекцій та читання старих, цінних книг. Напевно, мало хто з письменників, як Ян Парандовський, зміг би передати настрій, що супроводжує гортання величних латинських текстів, і просвітити променем поезії полиці з книгами, які він називає найніжнішими, найсердечнішими виразами: «Оссолінеум» - це лише одна з бібліотек, що з'являються на сторінках прози Яна Парандовського. Літературні подорожі дають кілька миттєвих вражень від закордонних бібліотек. Про Національну бібліотеку та бібліотеку Сорбонни в Парижі письменник згадує з симпатією та доброзичливістю до людей, з якими там познайомився. У першій він мав свій надійний і спокійний куточок, але насамперед усвідомлював, що його оточують люди, які нетерпляче шукають знання, студенти, викладачі, літератори-початківці - всі охоплені прагненням до роботи й переконані в необхідності сумлінних зусиль. Інші почуття супроводжували роботу в бібліотеці Сорбонни. Вона зворушувала своєю старовинністю. Там письменник зустрічався зі знайомими, з якими міг розмовляти про філософію, філологію та літературу. У Стокгольмі увагу письменника привертали три бібліотеки: Королівська, Міська та

Бібліотека Інституту Нобеля. Кожна з них відрізнялася своїми перевагами. Перша, призначена переважно для науковців, відрізнялася досвідченим і ввічливим персоналом, який оточував читача турботливою опікою. Міську бібліотеку ж характеризувала нічим не обмежена свобода: тут можна було «ходити по всіх відділах, вибирати книги з полиць, сідати за будь-який стіл і виходити без жодних формальностей» [48, с. 10].

Автобіографічну працю Яна Парандовського «Небо Пломєніє» зазвичай розглядали як роман про інтелектуальне дозрівання, як глибоке психологічне дослідження, втілене у формі літературного тексту про світоглядні пошуки юнака, який переживає релігійну кризу. У романі Яна Парандовського бачили історичний документ: роман про передвоєнний Львів, його інтелектуальний простір, образ галицької школи з усіма її перевагами та недоліками. Захоплювалися майстерністю художньої прози автора, який з надзвичайним тактом і тонкістю зобразив складні явища духовного життя, вказуючи на їхні зв'язки із зовнішнім світом. Можемо навести також інші слова Влодзімежа Мацьонга: «Ян Парандовський займається літературною діяльністю як особливим способом пошуку рівноваги, гармонії, внутрішньої опори, оптимізму, що випливає з мистецтва, та його вічності. Таке переконання відповідає виховному інстинкту. У цьому розумінні література стає новим авторитетом, чудовим результатом людської творчості, чимсь найціннішим, тривалим і надійним...» [26, с.477]. Так само писав польський історик літератури Здзіслав Найдер: «Прізвище Яна Парандовського неодмінно й автоматично асоціюється у нас із поняттям класицизму. Однак класицизм — це не лише певний комплекс тем і мотивів, не лише схильність до класичної філології. Це також певне ставлення до реальності: схильність шукати в ній гармонію, а не контрасти, спокійно зносити негаразди, дивитися на світ як на видовище, примиряти протилежності, а насамперед сприймати сучасність *sub specie aeternitatis*» [26, с.477].

Висновки до першого розділу

Отже, жанр у літературознавстві постає як одна з базових аналітичних категорій, що забезпечує систематизацію художніх явищ і відображає внутрішню логіку розвитку літературного процесу. Його сучасне трактування виходить за межі суто формальної класифікації, окреслюючи жанр як динамічну, відкриту й багатовимірну систему, що функціонує на перетині когнітивних, комунікативних та культурно-історичних чинників. Залучення різних підходів до класифікації жанрів від родового до функціонального, формує комплексне уявлення про їхню природу та підтверджує здатність жанрових форм до трансформації, взаємодії й утворення нових синтетичних різновидів.

У цьому теоретичному полі показовою є жанрова система польської літератури XX століття, яка розвивалася в умовах інтенсивних історичних і культурних змін. Вплив модернізму, досвід воєнних катастроф, а також суспільно-політичні трансформації зумовили як переосмислення традиційних жанрів, так і появу нових форм художнього висловлювання. Водночас польська література зберегла тяглість класичної традиції, що забезпечило спадкоємність жанрових моделей і створило підґрунтя для їх подальшого оновлення та інтерпретації.

У цьому контексті творчість Яна Парандовського набуває значення як приклад гармонійного поєднання традиційних жанрових структур із модерним авторським баченням. Його біографія, сформована в мультикультурному середовищі та позначена впливом різних інтелектуальних і релігійних традицій, безпосередньо відбилася на його світогляді та художній практиці. Отже, врахування як теоретичних засад жанру, так і історико-літературного контексту та особистісного чинника дозволяє краще осмислити специфіку індивідуального стилю Яна Парандовського і водночас окреслити ширші закономірності розвитку польської літератури XX століття.

РОЗДІЛ 2. ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОСТІ ЯНА ПАРАНДОВСЬКОГО

2.1. Жанрова природа міфологічної та есеїстичної прози Яна Парандовського

Творчість Яна Парандовського розгортається на перетині художньої прози, есеїстики та культурологічного письма, що зумовлює складну жанрову організацію його текстів. Її визначальною рисою є поєднання наративності з інтерпретацією, художньої реконструкції з інтелектуальним коментарем. Цьому також сприяла відмова від жорстких класифікацій. Тексти Яна Парандовського не вписуються повністю в межі традиційних жанрів, оскільки поєднують різні дискурсивні практики.

У цьому сенсі проза Яна Парандовського демонструє риси жанрового синтезу, що відповідає загальним тенденціям модернізму та постмодернізму, для яких характерним є поєднання різних типів дискурсу: художнього, наукового та філософського. Відмова від жорстких жанрових меж стає однією з ключових ознак інтелектуальної прози ХХ століття, у якій текст функціонує не лише як форма естетичного висловлювання, але і як інструмент пізнання культури.

Тексти Яна Парандовського не вписуються повністю в межі традиційних жанрів, оскільки поєднують різні дискурсивні практики. Така багатокомпонентність відповідає загальним тенденціям літератури ХХ століття, де спостерігається розмивання жанрових меж і формування так званих гібридних жанрів. У сучасному літературознавстві подібні явища часто описуються через поняття метажанру — складної структури, що інтегрує ознаки кількох жанрових моделей і функціонує як новий тип художнього мислення.

Міфологічна проза Яна Парандовського ґрунтується на переосмисленні античної спадщини, передусім грецької міфології. Його найвідоміші тексти цього типу становлять їхню літературну інтерпретацію, зорієнтовану на модерного

читача. У таких творах, як Міфологія, автор відходить від науково-енциклопедичної подачі матеріалу й надає перевагу художньо організованому викладові, що поєднує сюжетну цілісність із стилістичною вираженістю. Жанрова специфіка такого тексту полягає у поєднанні рис адаптації, художнього переказу та реконструкції. Автор зберігає основні міфологічні сюжети, але змінює їхню тональність: зменшує елемент чудесного, натомість підсилює психологічну мотивацію персонажів і логіку подій. Такий підхід можна розглядати як прояв раціоналізації міфу, що є характерною рисою модерної культури. Міф перестає бути виключно сакральним наративом і набуває значення культурного тексту, який підлягає інтерпретації та осмисленню. У цьому контексті доречно говорити про процес десакралізації міфу, який не означає його знецінення, а навпаки відкриває нові можливості для його функціонування в сучасному культурному просторі.

У результаті формується текст, який перебуває між науковою популяризацією та художньою прозою. Така подвійність жанрової природи забезпечує широке коло рецепції: твори Яна Парандовського можуть сприйматися як освітні, літературні й культурологічні одночасно. Саме ця універсальність значною мірою зумовила популярність його «Міфології» та її тривале функціонування в європейському культурному просторі.

Ян Томковський розглядає есеїстику як найбільш органічну форму творчості Яна Парандовського. Дослідник підкреслює, що саме есеїстичний доробок письменника найповніше репрезентує його інтелектуальний стиль, гуманістичне мислення та культурну ерудицію. У своєму дослідженні він писав: «Кожен, хто прочитав усі твори Яна Парандовського, може дійти висновку, що творчість есеїста перевершує спадщину романіста й оповідача» [49, с.7].

Есеїстична складова у Яна Парандовського реалізується через інший тип організації тексту. У збірках на кшталт «Сонячний годинник» домінує не сюжет, а рефлексія, що розгортається навколо культурних, історичних і філософських тем. Есей в його інтерпретації має відкриту композицію, допускає асоціативність і

тематичну варіативність, водночас зберігає внутрішню логіку, зумовлену авторським мисленням. Цей тип письма відповідає класичному розумінню есею як жанру, що поєднує суб'єктивність із інтелектуальністю. У Яна Парандовського есей виступає формою діалогу з культурою, у межах якого автор не лише інтерпретує відомі сюжети, але й пропонує власну концепцію літератури як духовної практики. Його тексти спрямовані не на систематизацію знань, а на їхнє осмислення, що відрізняє їх від академічного дискурсу. Важливою рисою цієї есеїстики є її інтертекстуальність. Ян Парандовський активно залучає античні джерела, літературні алюзії, історичні приклади, створюючи багаторівневу структуру тексту. Такий підхід відповідає традиції європейського гуманізму. Водночас його тексти не мають характеру академічного дослідження: вони спрямовані на інтерпретацію, а не на систематизацію знань.

Окремої уваги заслуговує взаємодія міфологічного та есеїстичного начал у творчості письменника. Ці дві складові не існують ізольовано, а перебувають у постійній взаємодії. Міфологічний матеріал стає об'єктом есеїстичної рефлексії, тоді як есеїстика набуває образності та символічності, притаманної міфу. Такий синтез дозволяє говорити про формування специфічного типу письма, який поєднує наратив і рефлексію.

У цьому контексті доцільно говорити про метажанровий характер творчості Яна Парандовського. Його тексти функціонують як своєрідні «жанрові перехрестя», де взаємодіють різні форми художнього та інтелектуального письма. Метажанр у цьому випадку виступає не як окрема жанрова категорія, а як принцип організації тексту, що забезпечує його відкритість і багатовимірність.

Ще один вимір жанрової специфіки становить хронотопічна організація творчості письменника. Уже на рівні назв окремих творів помітною стає виразна увага до категорії часу: «Три знаки Зодіаку», «Середземноморська година», «Сонячний годинник». Отже, увага письменника спрямована на унікальності кожної миті, на її неповторності та швидкоплинності, що постійно балансує між

появою і зникненням у просторі буття. Пан Альбін Гродзицький з «Небо Пломєніє» старанно записує події дня, погоду, недуги та настрої, щоб, зафіксувавши швидкоплинність подій, через роки читати ці записи дружині та синам. Цей мотив часу безпосередньо пов'язаний із античним світовідчуттям, яке прагне осмислити людське життя в перспективі вічності. Таким чином, індивідуальний досвід у Яна Парандовського набуває універсального значення, що є характерною рисою його інтелектуальної поетики. Фіксація миттєвого не суперечить ідеї тривалості, а навпаки виявляє її через конкретне людське життя.

2.2. «Міфологія» (1924) - зразок художньо-наукового синтезу жанрів

У 1924 році, всього за рік після здобуття магістерського ступеня з класичної філології й археології, видавництво «Альтенберг» опублікувало «Міфологію» Яна Парандовського. Хоча остаточна концепція книги сформувалася під час його університетського навчання, сам задум виник значно раніше — ще в роки навчання в середній школі. Тоді майбутній письменник прагнув допомогти однокласникам краще орієнтуватися у складному світі античних міфів. У подальшому автор неодноразово повертався до цього твору, вносячи зміни під час підготовки нових видань.

Первісний задум передбачав створення книги, орієнтованої насамперед молоді, щоб полегшити їм дослідження складних шляхів, якими йшли боги античного світу. Це також була успішно виконана спроба відродити грецьку та римську цивілізації та оновити їхній зміст. Для збереження ясності було запроваджено поділ на дві частини: грецьку та римську. Грецький розділ відкривається «Вступними новинами», які виконують функцію стислого огляду релігійних уявлень давніх греків. У свою чергу, розділ, присвячений Риму, демонструє спробу відтворити та чітко проілюструвати історію ранньої римської релігії. Обидва нариси містять багату мозаїку міфів, майже кожному з яких передують кілька речень вступу. Книга була прикрашена численними ілюстраціями, точно

відтвореними з античних скульптур та давньогрецької пластики, та виконаними на основі репродукцій з італійських, французьких та німецьких видань, присвячених античному мистецтву, що зображують міфологічних героїв.

Жанрова природа «Міфології» визначається як синтетична, оскільки вона поєднує ознаки кількох різних типів текстів: наукового, художнього та навчального. З одного боку, книга має риси енциклопедичного викладу: систематизацію матеріалу, логічну структуру, послідовність. З іншого боку вона характеризується художністю: образністю мови, наративною динамікою, увагою до психології персонажів. Особливо виразно художній характер тексту простежується в описах героїчних сцен. Наприклад, епізод загибелі Гектора набуває майже епічної візуальності: «До нього підходив Ахіллес у золотистому обладунку, що сяяв, мов промінь ранкового сонця» [17, с. 214].

З погляду жанрової теорії, «Міфологію» можна визначити як гібридний текст, що поєднує риси кількох жанрів:

- науково-популярного викладу;
- художнього переказу;
- культурологічного есею;
- освітнього посібника.

Такий синтез відповідає ширшій тенденції XX століття до інтеграції різних форм знання в межах одного тексту.

У вступній частині Ян Парандовський розмірковує над питанням релігійності греків і римлян розглядаючи способи їхнього світосприйняття, уявлення про богів та вплив міфологічних систем на повсякденне життя античного суспільства. Автор підкреслює особливу роль Гомера та Гесіода у формуванні основ античної релігійної системи: «Вони, власне, усталили типові образи богів, які з того часу суттєво не змінилися» [17, с. 9]. Щодо вибору міфів, він не намагається подати всі можливі варіанти: зазвичай обмежується однією-двома версіями кожного сюжету. Така стратегія дозволяє уникнути надмірної деталізації та забезпечити чіткість і

доступність викладу для читача, водночас зберігаючи наукову точність. Окрім найпопулярніших сюжетів, наприклад, війни Трої чи Одиссеї, Ян Парандовський включає й менш поширені епізоди, наприклад історії про сатирів і силенів, що рідко трапляються в подібних збірках міфів. Це розширює культурний горизонт читача і свідчить про прагнення автора представити античну традицію як багатовимірну систему.

Однією з сильних сторін «Міфології» є її мова — Ян Парандовський пише просто й водночас елегантно. Цей стиль робить книгу доступною широкому колу читачів, не лише академікам. Навіть складні космогонічні мотиви письменник подає у формі образних і водночас зрозумілих описів: «Тартар так глибоко простягався під землею, як високо над нею простиралося небо» [17, с. 12]. Завдяки цьому науково-популярний виклад набуває художньої виразності та емоційної переконливості.

Автор підходить до складніших або табуйованих тем досить делікатно. Наприклад, гомоеротичні мотиви в класичних міфах він подає в пом'якшеній, евфемістичній формі без натуралістичних або провокативних деталей, що дозволяло робити книгу прийнятною для ширшої публіки й навіть для шкільного використання. Цей підхід свідчить, що автор передусім орієнтується на глибше осмислення античної культури, оминаючи сенсаційне подання міфів. Він прагне, щоб читач зрозумів їхній духовний сенс, їхнє місце в культурі та формуванні європейської цивілізації. Сам Ян Парандовський зазначає, що «грецька філософія, наука, література й мистецтво — вічне й загальне надбання всіх європейських народів» [17, с. 5].

Художня манера Яна Парандовського особливо виразно проявляється в описових фрагментах, присвячених природі, образам богів та міфологічних просторів, де автор свідомо тяжіє до поетизації наративу та образної насиченості викладу. Наприклад, опис підводного житла Фетіди набуває майже поетичної форми: «світло проникає крізь блакитне дзеркало вод, де великі водорості в'ються

по стінах грота» [17, с. 146]. У цьому фрагменті спостерігається посилена образність, що створює ефект занурення в міфологічний простір, а також використання візуально-динамічних деталей, які сприяють естетизації описуваної сцени.

Видання «Міфології» стало першим масштабним літературним успіхом Яна Парандовського, і сприяло утвердженню його репутації як ерудита, глибокого знавця античної культури та талановитого популяризатора. Ця книга відкрила йому шлях до подальших проєктів, пов'язаних з міфами, класичною літературою, а також освітньою діяльністю. Незважаючи на численні висловлювання доброзичливості як з боку читачів, так і критиків, Ян Парандовський був далеко не задоволений. Свої більш амбітні літературні прагнення він втілював пізніше у серії оповідань для дорослих «Ерос на Олімпі». Однак він залишився в пам'яті читачів, особливо молодого покоління, насамперед як автор «Міфології», яка стала його найчастіше публікованим твором. Вона була опублікована 21 раз у традиційному, друкованому вигляді, а на початку 21 століття (2005) з'явилася на видавничому ринку як аудіодокументальний фільм, випущений на компакт-диску компанією SDT Film.

2.3. «Алхімія слова» (1951) - есеїстичний метажанр: між літературознавством і художньою прозою

Книга «Алхімія слова», опублікована у 1951 році, не була випадковим або швидко написаним твором. Її задум формувалася протягом багатьох років і став результатом тривалих спостережень, роздумів і творчого досвіду Яна Парандовського. До моменту її появи автор уже мав значний доробок як перекладач, есеїст і популяризатор класичної культури. Його життєвий шлях був насичений подорожами, інтелектуальними пошуками та різними викликами. Він вже дізнався, що таке натхнення, праця й творчий процес. І саме цю рефлексію він прагнув зібрати й упорядкувати у вигляді «трактату про письменницьке ремесло». Ідея написання такого твору виникла практично випадково.

На початку 1930-х років Ян Парандовський, який на той час уже здобув визнання як письменник, отримав запрошення взяти участь у літературній зустрічі у Вільнюсі. Не маючи заздалегідь підготовленої теми, він вирішив звернутися до питання, добре знайомого з власного досвіду — розповісти про внутрішній бік письменницької праці, про ті аспекти творчості, які зазвичай залишаються поза увагою читача. Виступ викликав жваву реакцію: після лекції розгорнулася активна дискусія, а численні запитання слухачів засвідчили зацікавлення аудиторії. Такий відгук показав, що порушена тема має значний потенціал для подальшого осмислення і розвитку [16, с. 8].

Після своєї публікації книга швидко здобула популярність і неодноразово перевидавалася. Цей твір став «відомою Біблією» для тих, хто працює зі словом: письменників, журналістів, перекладачів, а також читачів, які прагнуть зрозуміти, як працює література зсередини.

У передмові до книги (в однойменних виданнях) Ян Парандовський зауважує, що цей твір не є підручником або інструкцією «як писати». Його мета - показати, як народжується слово, розкрити сам процес творчості з усіма його труднощами, суперечностями та невидимими етапами. У цьому сенсі «Алхімія слова» це великий есей, в якому автор систематизує власні спостереження про літературу і письменницьке ремесло.

Ян Парандовський у праці «Алхімія слова» зосереджується на осмисленні феномену книги та її функціонування в культурному й духовному просторі, однак тематичний горизонт цього твору є значно ширшим, ніж безпосередня проблематика книговидавання. Авторські міркування виходять за межі суто предметного аналізу та охоплюють комплекс питань, пов'язаних із загальною природою літературної творчості, специфікою письменницького покликання, механізмами формування стилю, а також категоріями літературної слави й культурного безсмертя. Показовою рисою «Алхімії слова» є надзвичайна широта інтелектуального контексту, в межах якого функціонує авторська думка. Ян

Парандовський демонструє глибоку ерудицію, залучаючи численні приклади з історії світової літератури, звертаючись до постатей письменників різних епох, а також до різноманітних типів книжкової культури — від текстів, що залишилися лише на рівні бібліографічних згадок, до творів, які набули класичного статусу в національному та загальноєвропейському каноні. Така інтертекстуальна насиченість підкреслює універсальний характер його роздумів про літературу.

Хоча «Алхімія слова» формально присвячена проблемі книги як культурного явища, фактично вона є розгорнутим осмисленням природи літературної творчості та того, що можна було б назвати «магією слова». У ширшому сенсі твір репрезентує авторську концепцію мистецтва як особливої форми духовної діяльності, що формує культурний досвід людини та забезпечує безперервність її діалогу з текстами, які супроводжують повсякденне життя. У «Алхімії слова» Ян Парандовський висловив своє переконання, що «слова письменників об'єднували племена, визволяли народи, боролися за справедливість, розбивали кайдани» [16, с. 372]. Тут він також написав, що слово, зафіксоване в писемності, «здобуває незліченну й непередбачувану владу над думкою та уявою людей, панує над часом і простором» [16, с. 373].

Однією з ключових ознак метажанровості твору є ускладнена внутрішня композиційна структура, що відходить від принципів жорсткої лінійної побудови, властивої традиційному академічному трактату. Натомість текст організований як динамічна система тематичних фрагментів, які поєднуються спільною смисловою основою, пов'язаною з осмисленням природи творчості. Така фрагментарна організація сприяє формуванню інтерпретаційного простору, в межах якого окремі частини тексту взаємно доповнюють і уточнюють одна одну, утворюючи цілісну та нелінійну концептуальну структуру. Серед основних розділів - «Powołanie» (Покликання), «Życie» (Життя), «Pracownia» (Робочий простір), «Natchnienie» (Натхнення), «Praca» (Праця), «Słowo» (Слово), «Tajemnice rzemiosła» (Таємниці ремесла), «Tworzywo literackie» (Літературний матеріал), «Styl», «Ukryty sojusznik»

(Прихований союзник), «Sława i nieśmiertelność» (Слава і безсмертя). Така побудова дозволяє послідовно розглянути різні аспекти письменницької діяльності від внутрішнього поклику до питання про значення творчості в культурі. Кожен із цих розділів може сприйматися як самостійний есей, однак у цілісному вигляді твір постає як узагальнене дослідження, що охоплює «різні галузі науки - психологію та фізіологію творчості, біографію, теорію та соціологію літератури, історію культури, естетику, лінгвістику. Вражає не лише широта тем, до яких звертається автор, і вміння підкріплювати їх доречно дібраними прикладами, а й спосіб викладу: він поєднує точність наукового аналізу з образністю літературної мови, іронічні інтонації - з гумором і анекдотичними деталями, а критичний погляд - із виваженістю та прагненням до розуміння.

Однією з характерних рис композиції «Алхімії слова» є її відкритість та фрагментарність. Автор прямо підкреслює рухливість власного тексту: «Книжки на зразок цієї, власне кажучи, ніколи не завершуються. Складені зі спостережень, роздумів та рефлексій, вони завжди мають широке поле для нових фактів і думок» [16, с. 10]. Ця цитата є важливою для характеристики твору, оскільки Ян Парандовський фактично визначає принцип побудови власної книги. Текст не постає завершеним трактатом із чіткою структурою, він може постійно доповнюватися новими асоціаціями, спостереженнями й прикладами. Також часто поєднуються теоретичний аналіз та художня образність: «Все на нас діє, все нас змінює. Кожну мить мозок беруть в облогу непередбачені враження, вони впливають на колорит фраз, відтінок думки, рису характеру створюваного письменником персонажа». [16, с. 302–303] У цьому уривку науково-теоретичне осмислення творчості поєднується з яскравою художньою метафориною.

На мовному рівні «Алхімія слова» також демонструє жанрову синтетичність. Ян Парандовський активно використовує метафори, символи та асоціативні конструкції. Уже сама назва твору є розгорнутою метафорою творчого процесу і має символічний характер. Письменник розглядає творчість як алхімічний процес:

з простих елементів народжується щось нове і складніше. Ідеї, емоції та враження стають матеріалом, із якого формується слово. Автор наголошує, що творчість вимагає часу, зусиль і внутрішньої роботи, а письменник це не лише людина, яка переживає натхнення, а й той, хто систематично працює. Натхнення саме по собі не гарантує результату: воно потребує дисципліни, редагування, постійного вдосконалення тексту. У цьому контексті Ян Парандовський показує важливість щоденної праці, яка формує стиль і допомагає довести задум до завершення.

У творі активно функціонує наукова лексика, літературознавча та психологічна, що підкреслює його аналітичний характер і наближає виклад до дискурсу гуманітарного дослідження.: «Біографи тисячі разів демонстрували свою проникливість, відшукуючи в авторів ледь помітні натяки на державний устрій, сімейні незгоди, фізичні недуги» [16, с. 302]. Цей фрагмент демонструє використання аналітичної, наближеної до наукової манери викладу, характерної для літературознавчого дослідження.

Публіцистичне звучання у тексті твору виявляється насамперед у фрагментах, де автор виходить за межі індивідуального досвіду й узагальнює культурні чи суспільні проблеми: «На жаль, нам, полякам, нічого читати з перших шести століть нашої історії» [16, с. 171]. Цей фрагмент має виразний публіцистичний характер, оскільки в ньому Ян Парандовський виходить за межі суто літературознавчого аналізу й артикулює проблему культурної спадкоємності та історичної пам'яті на рівні національного узагальнення. Публіцистичний ефект посилюється також завдяки подальшим історичним та культурним узагальненням, зокрема у фрагменті: «Наша література також виросла на перекладах» [16, с. 172].

Водночас у тексті Яна Парандовського систематично простежується тенденція до переходу на особистісну, інтонаційно наближену до розмовної, майже довірливої манери викладу: «Жодна з моїх книжок не мала такої довгої історії і не зазнала стільки пригод» [16, с. 7]. Такі авторські зізнання створюють характерний для есеїстики ефект інтимного комунікативного простору з читачем. «Добре

пам'ятаю той блакитний осінній день, коли ця думка заповонила мене» [16, с. 7]. У цьому випадку аналітичний текст раптово набуває рис мемуарної прози та особистого спогаду.

Важливими для характеристики твору також є активне використання античних та біблійних алюзій. Це можна простежити у фрагменті: «Як джерела землеробства, мореплавства, торгівлі, медицини, будь-яких винаходів, ремесел і мистецтва мають свою міфологію, в якій людська думка зрікається права на їх відкриття без участі надприродних сил, так і література шукала колись свою колиску в світі богів і героїв» [16, с. 14]. Цей фрагмент демонструє звернення автора до міфологічної традиції як до джерела мистецтва слова. Антична алюзивність посилюється згадками про муз, Гелікон та інше: «Гесіод розповідає, як музи навчали його пісень біля підніжжя Гелікону» [16, с. 14]. Тут літературознавчий аналіз переходить у культурологічний і міфологічний дискурс.

Звернення до античної спадщини в «Алхімії слова» не є випадковим, оскільки воно безпосередньо пов'язане з багаторічним зацікавленням Яна Парандовського класичною культурою. Досвід роботи над «Міфологією» суттєво вплинув на стиль Яна Парандовського: у двох творах помітне поєднання науково-популярного викладу, художньої образності та вражаючих знань у сфері культурології. Крім того, обидва твори демонструють характерну для Яна Парандовського тенденцію до синтезу дискурсів. Якщо в «Міфології» античний матеріал стає засобом популяризації класичної спадщини, то в «Алхімії слова» він перетворюється на інструмент філософського осмислення творчого процесу. Тому можемо сказати, що античні алюзії виконують у творі інтертекстуальну й концептуальну функцію, формуючи цілісну модель культурної пам'яті та спадкоємності літературної традиції.

У книзі багато уваги приділяється тому, в яких умовах живуть творці: їхня «майстерня», робочий простір, щоденні звички, навіть час доби - все це впливає на творчий процес. Автор підкреслює, що впорядкованість і дисципліна допомагають

зосередитися і створюють сприятливі умови для роботи. У цьому сенсі творчість постає як поєднання свободи й організованості, де імпровізація поєднується з контролем. Слово для Яна Парандовського слугує засобом передачі думки, але й живий матеріал, над яким потрібно працювати, «ковати» його. Сам письменник розмірковує про «tworzywo literackie» - літературне створиво, елемент, який можна моделювати, трансформувати, вдосконалювати [48, с.19].

Культ книги, який пронизує творчість Яна Парандовського, впливає з переконання у винятковій цінності слова та його здатності перетворювати людину, формувати її моральні якості та здійснювати своєрідну духовну сублімацію інстинктів. Перед письменником Ян Парандовський ставить складні завдання у сфері моралі та естетики. Він вимагає від нього почуття відповідальності, але й відкриває перед ним спокусливі перспективи безсмертної слави, адже саме слово здатне забезпечити тривале існування автора в культурній пам'яті. У цьому контексті книга постає саме як матеріальне й символічне втілення мети письменницької праці, як результат творчого зусилля.

Він не соромиться говорити про секрети письменницької майстерності: про внутрішні сумніви, про моменти, коли натхнення здається виснаженим, про «прихованих союзників» (це може бути і досвід, і мрія, і сам письменник всередині), які допомагають творцю впоратися зі складнощами. Ян Парандовський також торкається теми публічного визнання: як слово здобуває славу, як письменники мріють про безсмертя через твори. Водночас він підкреслює амбівалентність цього процесу, зауважуючи, що шлях до визнання є складним і непередбачуваним, а сама слава не гарантує тривалого існування твору в культурній пам'яті.

Також можна додати, що мова «Алхімії слова» це майстерний баланс між есеїстичною легкістю та філософською глибиною. Ян Парандовський пише не сухо, як теоретик, а живо й образно — він часто вдається до метафор, порівнянь з алхімією, лабораторією, процесом кування, як згадано раніше. Водночас він уникає надмірної технізації: читач не має відчувати, що це «підручник творчості», але

натомість проникливий, рефлексивний трактат. В цьому випадку повторюється ситуація з «Міфологією». Ян Парандовський створює багатовимірний текст, який виходить за межі традиційного літературознавчого трактату. Тим не менш, стиль написання робить книгу доступною для широкого кола читацької аудиторії.

Характерні жанрові особливості твору:

	Композиційна складова	Мовна складова	Синтаксична складова	Стильові елементи
	Фрагментарність	Наукова лексика	Складні аналітичні конструкції	Культурні алюзії
	Асоціативність	Есеїстична інтонація	Короткі емоційні фрази	Інтертекстуальні посилання
	Вільний перехід між темами	Художня образність	Риторичні запитання	Цитування
	Поєднання аналітичних і художніх елементів	Публіцистичні елементи	Авторські відступи	Історико- літературні паралелі
	Чергування теоретичних і роздумів і біографічних прикладів.	Філософська термінологія		

Твір демонструє характерні ознаки метажанру на всіх рівнях тексту: структурному, мовному, стильовому та концептуальному.

2.4. Поетика та авторська рефлексія над творчим процесом у «Алхімії слова» (1951)

Влодзімеж Мацьонг у своїх літературознавчих спостереженнях радив розглядати Яна Парандовського як видатного популяризатора та просвітителя,

послідовного у створенні світу, в якому міфологічний персонаж поєднується з ерудованою точністю, а наукова достовірність підтримує образи, що залишаються у світі художньої літератури. Ілюстрацією такого підходу, за його словами, є «Алхімія слова», яка «розглядає письмо як особливий спосіб пошуку порядку, гармонії, внутрішньої підтримки та оптимізму, що впливає з вічності мистецтва», оскільки автор цілеспрямовано відбирає з реальних практик і досвіду письменників ті елементи, які викликають інтелектуальне та емоційне піднесення і водночас формують у читача повагу до творчої праці як такої [34].

Однією з особливостей «Алхімії слова» є її жанрова природа. Твір не належить до традиційного наукового трактату, а функціонує як есей. Така жанрова модель забезпечує гнучкість викладу й дозволяє вільно переходити від історико-літературних узагальнень до інтерпретаційних і суб'єктивно забарвлених міркувань. Як зазначає дослідник Ян Томковський, есеїстика є найбільш органічною формою для Яна Парандовського, оскільки саме вона створює умови для синтезу історико-літературного матеріалу з особистою інтелектуальною рефлексією автора [49]. У межах такої жанрової організації науковий аналіз не відокремлюється від індивідуального авторського слова.

Поетика твору будується на поєднанні:

- історико-культурного аналізу;
- біографічних фактів із життя письменників;
- анекдотичних і документальних елементів;
- ліричних відступів і узагальнень;
- інтертекстуальних відсилок і ремінісценцій;
- публіцистичних узагальнень.

В тексті книги автор не приховує власної присутності. Його рефлексія також стає важливим елементом поетики. Ян Парандовський виступає як співрозмовник читача, який ділиться власними спостереженнями і висновками. Тим самим він

руйнує бар'єр сприйняття автора як прагматичного дослідника. Ця рефлексивність проявляється у коментарях до наведених прикладів, узагальненнях щодо природи творчості, та оцінках різних підходів до письма. Завдяки цьому текст набуває діалогічного характеру, що є типовим для есеїстичної форми. Як правило, у центрі його художнього мислення перебуває прагнення осмислити культурну спадщину чи відтворити античний світ, але тим не менш простежується постійна внутрішня потреба до самовираження. Як слушно зазначає Анатолій Салій, характеризуючи творчу індивідуальність письменника: «Ян Парандовський - дивак, але Ян Парандовський ще й романтик. Тому основною рисою письменницької натури, він вважає потребу виражати словом будь-яке явище життя, і одночасно, це виливається у жагучу потребу виразити самого себе» [20, с.108]. Це спостереження точно окреслює внутрішню природу його письма. Рефлексія у творах Яна Парандовського часто перетворюється на спосіб осмислення місця людини в історії та значення творчості в духовному житті суспільства.

У центрі «Алхімії слова» перебуває проблема творчого процесу, який осмислюється як складний і часто суперечливий феномен. Автор розглядає письмо як форму духовного досвіду, що поєднує інтуїцію, працю та культурну пам'ять. Ян Парандовський постійно переходить від загальних міркувань до конкретних історій із життя письменників. Наприклад, розмірковуючи над природою творчості, автор одразу звертається до прикладів із життя Оноре де Бальзака, Данте Аліг'єрі чи Гомера, від античності до XX століття, формуючи своєрідну «антологію творчого досвіду». Також у творі згадано і проблему натхнення. Ян Парандовський відкидає романтичне уявлення про натхнення як виключно містичний дар, натомість підкреслює його зв'язок із працею, дисципліною та досвідом. Автор демонструє, що творчість є результатом складної взаємодії різних чинників: психологічних, соціальних і культурних. Він звертає увагу на побутові деталі життя письменників, їхні звички, оточення, навіть фізичні умови праці, підкреслюючи, що всі ці елементи впливають на процес письма.

Водночас автор акцентує увагу на винятковій вразливості творчого процесу та його залежності від внутрішнього психоемоційного стану митця. Розглядаючи психологічні аспекти письменницької праці, він підкреслює крихкість моменту творення, коли будь-яке зовнішнє втручання може порушити зосередженість і зруйнувати цілісність художнього задуму. У цьому контексті Ян Парандовський зазначає: «Письменник, який схилився над своїм рукописом, схожий на сновиду... Чуже слово... вразить його мов громом. Нараз усе руйнується, розсипається» [16, с. 113]. У наведеному фрагменті творчий процес постає як стан глибокої внутрішньої концентрації, в якому автор повністю занурений у власний художній світ. Будь-який сторонній вплив у цей момент сприймається як різке порушення внутрішньої рівноваги, що призводить до розпаду сформованих асоціативних зв'язків.

Іншим важливим елементом є авторське осмислення мови та стилю як базових засад літературного мистецтва і людського мислення загалом. Розмірковуючи над природою метафори, Ян Парандовський наголошує на її органічній вкоріненості в мовній системі та повсякденній комунікації: «Метафора настільки увійшла в кров і плоть мови, що, якби її раптово забрати, люди перестали б розуміти одне одного» [16, с. 187]. У цьому фрагменті слово розглядається як фундаментальний механізм організації мовлення і мислення, без якого неможливе повноцінне функціонування комунікативної системи. Такий підхід свідчить, що автор наближається до філософського осмислення мови та доповнює літературознавчий аналіз культурологічною проблематикою.

Ще однією принципово важливою рисою поетики «Алхімії слова» є її виразно інтертекстуальний характер, який визначає спосіб репрезентації авторської думки. Текст побудований як складна мережа культурних відсилок, алюзій та ремінісценцій, що охоплюють різні історико-літературні епохи - від античності до сучасності автора. Завдяки цьому формується ефект безперервності культурної традиції, у межах якої література постає як єдиний процес духовного розвитку

людства замість сукупності ізольованих явищ. У межах цієї інтертекстуальної стратегії Ян Парандовський вибудовує своєрідний «пантеон письменників», де співіснують представники різних культур і часових площин: античні автори, в тому числі Гомер та Есхіл, мислителі та митці Нового часу, а також сучасні йому письменники. Важливо, що цей «пантеон» не має ієрархічного характеру: автор не протиставляє епохи, а, навпаки, підкреслює їхню внутрішню спорідненість. Усі вони об'єднані спільним досвідом творчого пошуку, що долає часові та культурні межі. Зокрема, автор підкреслює універсальність влади митця над створеним світом, зазначаючи: «Перо стає чарівною паличкою, яка видобуває з хаосу явищ дійсності новий, незнаний світ; водночас воно стає берлом, якому цей створений світ підкорюється незаперечно» [16, с. 30]. Цей фрагмент є ключовим для розуміння авторської концепції творчості: письмо постає як акт творення нової реальності, що підпорядковується волі автора. Інтертекстуальність тут виконує ілюстративну функцію і стає способом демонстрації універсальності цього творчого механізму.

Розвиваючи цю думку, Ян Парандовський звертається до прикладів видатних письменників, акцентуючи масштаб їхньої творчої діяльності та специфіку художньої влади, що реалізується в процесі створення літературного світу. Автор підкреслює, що літературна творчість передбачає особливий тип символічного домінування над художньо змодельованою реальністю, який є спільним для митців різних історичних періодів: «Не тільки Гомер, коли він, могутніший від “царя над царями”, виводив на Скамандр ахейців і троянців, не тільки Данте, коли він, творячи свій загробний світ, привласнював собі право вирішувати долі душ померлих, але й найскромніший романіст чи драматург... тішитися нічим не обмежуваною владою над людьми й природою» [16, с. 30]. Ця теза демонструє, що для автора принципово важливим є сам факт участі в творчому процесі, який надає людині особливої духовної влади. Саме через зіставлення різних постатей формується ефект «живої історії літератури», де кожен приклад є частиною ширшого узагальнення.

Такий підхід дозволяє Яну Парандовському репрезентувати творчий процес як універсальне культурне явище, позбавлене жорсткої історичної обмеженості. Незалежно від епохи, письменник постає як суб'єкт духовної діяльності, спрямованої на осмислення та певне впорядкування дійсності через художнє слово. Водночас автор наголошує на принципі спадкоємності літератури як культурного феномена: кожне нове покоління митців творить власні тексти і вступає в діалог із попередньою традицією, переосмислюючи її та надаючи їй нових значень. У такий спосіб література постає як безперервний процес накопичення й оновлення культурного досвіду.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було здійснено аналіз творів «Алхімія слова» і «Міфологія» Яна Парандовського як явища, що поєднує в собі риси літературознавчого дослідження, філософського есею та художньої прози. У процесі аналізу встановлено, що жанрова природа зазначених творів є синтетичною, оскільки вони органічно інтегрують наукову рефлексію з образним мисленням і авторською інтерпретацією літературного процесу.

З'ясовано, що проблематика «Міфології» зосереджується на осмисленні міфу як базової форми культурної свідомості та способу пояснення світу в античній традиції. У цьому контексті міф постає як один із фундаментальних способів моделювання реальності, що вплинув на подальший розвиток європейської культурної традиції. Центральною проблемою «Алхімії слова» є осмислення природи творчості як складного, багатовимірного феномена, який включає інтуїцію, працю, культурну пам'ять і особистісний досвід митця. Особливу увагу автор приділяє ролі письменника як творця автономної художньої реальності, що функціонує за власними законами.

Важливим результатом дослідження стало виявлення інтертекстуальності як ключового принципу поетики твору. Завдяки широкому залученню прикладів із

різних літературних епох Ян Парандовський формує своєрідну «антологію творчого досвіду», яка демонструє універсальність літературного процесу. Авторська рефлексія виступає структуротворчим елементом тексту, надаючи йому діалогічного характеру та забезпечуючи глибину осмислення проблеми творчості.

Отже, «Алхімія слова» постає як цілісна концепція мистецтва слова, що використовує теоретичний, історичний і філософський рівні аналізу.

ВИСНОВКИ

У ході виконання бакалаврської роботи було досліджено жанрову специфіку та поетику творів Яна Парандовського в контексті розвитку літературознавчої думки та польської літератури ХХ століття. Аналіз дозволив розглянути творчість автора як цілісну систему, в якій поєднуються науково-есеїстичний дискурс, культурно-історична рефлексія та художньо-образне осмислення явищ культури.

У першому розділі розглянуто теоретичні засади поняття жанру, визначено основні підходи до його класифікації та окреслено особливості жанрової системи польської літератури ХХ століття. Встановлено, що цей період характеризується активною трансформацією традиційних жанрів і появою нових синтетичних форм, серед яких важливе місце посідає есеїстика. Також проаналізовано біографію Яна Парандовського, що дозволило виявити зв'язок між його життєвим досвідом і творчими принципами.

У другому розділі здійснено аналіз ключових творів письменника, «Алхімії слова» та «Міфології». В результаті чого доведено, що «Міфологія» може розглядатися як один із найрепрезентативніших текстів Яна Парандовського, який фактично виконує функцію своєрідної «візитівки» письменника. У творі простежується глибоке знання античності та майстерство простого, проникливого викладу. Завдяки цьому твору Ян Парандовський зробив міфи доступними широкому загалу, заклав основу для популяризації стародавньої культури в Польщі й створив міцний фундамент для власної письменницької кар'єри.

Також доведено жанрову багатовимірність «Алхімії слова» і поєднання наукового та художнього дискурсів. З'ясовано, що центральною проблемою твору є осмислення творчого процесу як духовного акту, який поєднує інтуїцію, працю та культурну пам'ять. Виявлено, що інтертекстуальність та авторська рефлексія виступають ключовими елементами поетики твору, забезпечуючи його концептуальну цілісність.

Таким чином, у результаті дослідження встановлено, що творчість Яна Парандовського репрезентує особливий тип інтелектуальної есеїстики, у якій науковий аналіз органічно поєднується з художнім мисленням. Жанрова багатовимірність «Алхімії слова» та популяризаторська й культуротворча функція «Міфології» засвідчують цілісність авторського світогляду та його прагнення до осмислення літератури як частини ширшого культурного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аністратенко А. Ю. Альтернативна історія як метажанр української та зарубіжної прози : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Аністратенко Антоніна Юріївна ; Київський університет імені Бориса Грінченка. — Київ, 2021. — 210 с.
2. Арістотель. Поетика / пер. Ю. Ф. Мушак, Й. У. Кобів // Іноземна філологія. — Львів, 1965. — Вип. 4 : Питання класичної філології. — С. 85–113.
3. Бовсунівська Т. В. Когнітивна жанрологія та поетика : монографія. — Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. — 180 с.
4. Бовсунівська Т. В. Сучасний роман у світлі фреймової поетики // Літературний процес: методологія, імена, тенденції. — 2014. — № 4. — С. 12–18.
5. Бовсунівська Т. В. Теорія літературних жанрів: жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману : монографія. — Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. — 519 с.
6. Глушак А. С. Парандовський Ян // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2024. — Режим доступу: Енциклопедія Сучасної України
7. Грицак Н. Р. Методичні основи жанрового аналізу художнього твору // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. — 2019. — № 180. — С. 45–52.
8. Гром'як Р. Теорія літератури. — Київ : Академія, 2006. — 488 с.
9. Дергач Д. В. Медійна жанрологія в сучасній науці: лінгвістична постановка питання // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. — 2015. — Вип. 31. — С. 36–43.
10. Іванюк Б. П. Жанрологічний словник. — Чернівці, 2001. — 128 с.
11. Ігнатів Н. Документальна проза Світлани Алексієвич: проблематика та жанрологія // Султанівські читання. — 2018. — Вип. 7. — С. 199–214.
12. Ковалів Ю. І. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. — Київ : Академія, 2007.

13. Кушнірова Т. В. Жанр як структурована категорія сучасного літературознавства // Наукові записки ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. — Харків : ППВ «Нове слово», 2010. — Вип. 1 (61), ч. 2. — С. 168–175.
14. Манич Н. Є. Концепт «метажанр» у сучасному літературознавстві // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка : Філологічні науки. — 2007. — № 22 (138), ч. 1. — С. 70–79.
15. Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика. — Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — 347 с.
16. Парандовський Я. Алхімія слова / пер. з пол. Ю. Попсуненко. — Київ : Дніпро, 1972. — 304 с.
17. Парандовський Я. Міфологія / пер. з пол. О. Ленік. — Київ : Молодь, 1977. — 334 с.
18. Парандовський Я. Небо пломеніє / пер. з пол. Б. Гавришківа. — Львів, 1978. — 287 с.
19. Подлісецька О. Поетика новели в історичному аспекті // Записки з українського мовознавства. — 2017. — Вип. 24. — С. 85–92.
20. Салій А. Ян Парандовський і проблема самотності автора // Філософські обрії. — 2016. — № 35. — С. 106–111.
21. Balcerzan E. Poezja polska w latach 1939–1965. Cz. 1: Strategie liryczne. — Warszawa, 1982 ; Cz. 2: Ideologie artystyczne. — Warszawa, 1988.
22. Bartelski L. M. Sylwetki polskich pisarzy współczesnych. — Warszawa : WSiP, 1975. — 620 s.
23. Bolecki W. Modernizm w literaturze polskiej XX wieku. — Warszawa : Wydawnictwo IBL PAN, 2012. — 412 s.
24. Curtius E. R. Literatura europejska i łacińskie średniowiecze. — Kraków : Universitas, 1997. — 782 s.
25. Eliot T. S. Tradition and the Individual Talent // The Sacred Wood: Essays on Poetry and Criticism. — London : Methuen, 1920. — P. 42–53

26. Faron B. (red.). Prozaicy dwudziestolecia międzywojennego. Sylwetki. — Warszawa : Wiedza Powszechna, 1972. — 654 s..
27. Frye N. Anatomy of Criticism: Four Essays. — Princeton : Princeton University Press, 1957. — 383 p.
28. Klęczar A. Pochwała Parandowskiego // Nowa Fantastyka. — 2025. — Nr 1 (508). — S. 74–79.
29. Komornicka A. M. Wspomnienie o Janie Parandowskim // Meander. — 2013. — Nr 68. — S. 143–148.
30. Kwapisz J. Parandowski a la bourguignonne // Pamiętnik Literacki. — 2010. — T. 101, z. 3. — S. 165–170.
31. Literatura polska XX wieku. Przewodnik encyklopedyczny : w 2 t. / red. A. Hutnikiewicz, A. Lam. — Warszawa, 2000.
32. Literatura wobec wojny i okupacji / red. M. Głowiński, J. Sławiński. — Warszawa, 1971.
33. Maciąg W. J. Parandowski. 16 pytań. — Kraków, 1961. — 94 s.
34. Maciąg W. Podróż do Arkadii // Twórczość. — 1958. — Nr 8. — S. 112–118.
35. Markiewicz H. Główne problemy wiedzy o literaturze. — Kraków : Universitas, 2007. — 334 s.
36. Markowski M. P. Polska literatura nowoczesna. — Kraków : Universitas, 2007. — 429 s.
37. Mazur A. Mediterranean codes of Polish identity in Jan Parandowski's work // Prace Literackie. — 2018. — Vol. 58. — P. 129–141.
38. Mojsik T. Od Hezjoda do Parandowskiego – od mitu do mitologii // Studia Polonistyczne. Seria Literacka. — 2024. — Nr 44. — S. 55–72.
39. Najder Z. Parandowski czyli dola klasyka // Twórczość. — 1958. — Nr 9. — S. 98–105.
40. Nycz R. Literatura jako trop rzeczywistości. — Kraków : Universitas, 2001. — 286 s.

41. Parandowski J. Alchemia słowa. — Warszawa : Czytelnik, 1972. — 312 s.
42. Parandowski J. Meeting with Joyce // Studi Irlandesi. — 2015. — Vol. 5. — P. 135–142.
43. Parandowski J. Mitologia. — Warszawa : Czytelnik, 1971. — 420 s.
44. Parandowski J. Niebo w płomieniach. — Warszawa, 1963. — 276 s.
45. Pawlak G. Epizod wojennej biografii Jana Parandowskiego... // Napis. — 2020. — T. 26. — S. 96–112.
46. Pawlak G. Jan Parandowski. Życie i dzieło. — Warszawa : Instytut Badań Literackich PAN, 2023. — 540 s.
47. Sławiński J. (red.). Słownik terminów literackich. — Wrocław : Ossolineum, 2008. — 706 s.
48. Świat książek Jana Parandowskiego / Z. Libera. — Warszawa : Zarząd Główny Towarzystwa Przyjaciół Książki, 1985. — 214 s.
49. Tomkowski J. Szept Montaigne’a. O eseistyce Jana Parandowskiego [Електронний ресурс] // Polska Akademia Nauk. — Режим доступу: https://web.archive.org/web/20151225210955/http://www.pan.poznan.pl/nauki/N_313_01_Tomkowski.pdf
50. Topika antyczna w literaturze polskiej XX wieku / studia pod redakcją A. Brodzkiej i E. Sarnowskiej-Temierusz. — Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1992. — 248 s.